

Ankstyvasis Wittgensteinas apie etiką, estetiką ir Dievą: iš *Loginio filosofinio traktato* juodraščių

Jurgita Noreikienė

Kauno technologijos universitetas
Filosofijos katedra
Gedimino g. 43, LT-3006 Kaunas

L. Wittgensteino *Loginis filosofinis traktatas* pripažįstamas kaip vienas reikšmingiausių XX a. filosofijos veikalų. Jau daugelį dešimtmečių jis stebina savo skaitytojus nepaprastai tikslia struktūra, puikiu stiliumi, minčių glaustumu ir centruotumu. Kai kurie L. Wittgensteino filosofijos tyrinėtojai (pvz., G. H. von Wright) netgi siūlo priskirti L. Wittgensteiną prie vokiečių literatūros klasikų [1, 27]. Mintys, išsakytos *Loginiame filosofiniame traktate*, įgavo neabejotiną istorinę svarbą, visų pirma pripažįstant jų įtaką vienai žymiausių XX a. filosofijos krypčių – loginiam pozityvizmui. Loginio pozityvizmo požiūriu *Loginis filosofinis traktatas* buvo suprantamas gana ribotai – kaip kalbos išraiškos galimybių bei logikos ribų analizė, ignoruojant tas temas, apie kurias L. Wittgensteinas užsimeina savo kūrinio pabaigoje – etiką, estetiką, Dievo, taip pat ir metafizinio subjekto sampratą. Tiesa, iš paties *Loginio filosofinio traktato* apie šias temas, ypač tris pirmąsias, ne ką tegalima pasakyti. *Traktate* apie jas kalbama tik fragmentiškai, ir iki galo neaišku, ką autorius tais sakiniais iš tiesų norėjo pasakyti. Todėl tam tikra prasme gali būti pateisinamas šių temų ignoravimas, kalbant apie *Liginį filosofinį traktatą*.

Nors, kita vertus, atsižvelgiant į *Loginio filosofinio traktato* autoriaus minčių glaustumą ir centruotumą, vargu ar galima manyti, kad autorius būtų galėjęs sau leisti įtraukti į savo veikalą mintis, kurias jis pats laikė nereikšmingomis ir ne labai svarbiomis.

Situacija tapo aiškesnė tik praėjus beveik 40 metų po pirmojo *Loginio filosofinio traktato* leidimo ir 10 metų po jo autoriaus mirties. Jauniausios L. Wittgensteino sesers namuose 1952 metais buvo aptiktos trys L. Wittgensteino *Užrašų knygelės*, kurios panašios į didžiules kanceliarines knygas. Tai buvo dienoraščių tipo *Loginio filosofinio traktato* juodraščiai. Tyrinėtojų įsitikinimu, tokių „knygelių“ iš viso turėjo būti septynios, iš jų keturias, atrodo, autoriui pavyko sunaikinti [2, 4]. L. Wittgensteino *Užrašų knygelės* buvo išleistos 1961 metais Basil Blackwell leidykloje (red. G. H. von Wright ir G. E. M. Anscombe) kaip *Notebooks 1914–1916*. Tai buvo akivaizdus liudijimas, kad *Loginis filosofinis traktatas* nebuvo parašytas vienu prisėdimu, kaip pats autorius būtų norėjęs įteigti savo skaitytojams. Jis buvo ilgų ir neretai kankinamų apmąstymų rezultatas: „Nesirūpink dėl to, ką jau kartą esi parašęs. Visada pradėk maž-

tyti iš naujo, tarsi visiškai nieko dar nebūtų įvykę!“ (NB, 15.11.14). Iš *Užrašų knygielių* taip pat matyti, kad visa tai, kas rašoma *Loginiame filosofiniame traktate*, tėra tik ledkalnio viršūnės, už kurių slypi daug gilesnių minties klodų. Ypač tai būdinga jau minėtoms „mistinėms“ įvardijamoms temoms. Šios temos ypač plačiai gvildinamos po 1916 m. vidurio rašytoje *Užrašų knygielių* dalyje. Nuodugniau išigilinus į L. Wittgensteino *Loginį filosofinį traktatą* ir *Užrašų knygeles*, matyti, kad tai, kas rašoma *Užrašų knygelėse*, visai neprieštarauja *Loginio filosofinio traktato* principams, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Pagrindinis *Loginio filosofinio traktato* tikslas – nustatyti ribą tarp to, apie ką galima kalbėti ir apie ką ne, kas gali būti pavaizduota kalboje, o kas ne. Remiantis L. Wittgensteino vaizdų teorija, pateikta *Traktate*, kalboje gali būti pavaizduoti tik faktai, kuriuos L. Wittgensteinas laiko pagrindiniais ir vieninteliais pasaulio, t. y. viso to, kas yra, sudėtiniais elementais. Visi kalbos sakiniai turi formą: „yra taip ir taip“ (T, 4.5), taigi kalboje adekvačiai gali būti kalbama tik apie dalykų padėtis, t. y., *koks* yra pasaulis. L. Wittgensteinas įžvelgia kalbos ir pasaulio abipusę koreliaciją, o kalbėjimas apie tai, kas nėra pasaulio faktai ir dalykų padėtys, nėra adekvatus kalbėjimas, nes kalba pajėgi pavaizduoti tik faktus. Toks kalbėjimas yra beprasmis (t. y. jo teiginiai nevaizduoja jokių dalykų padėčių), bet vis dėlto vertas dėmesio ir pagarbos (skirtingai nei buvo įsitikinę loginiai pozityvistai). Jo nederą bandyti suprasti tiesiogiai, nes tai, kas norima juo pasakyti, ne pavaizduota jame, bet rodoma per jį. L. Wittgensteinas buvo įsitikinęs, kad tai, ko neįmanoma išsakyti, pavaizduoti kalboje, yra kur kas svarbiau nei atitinkantis kalbos galimybes pasaulio faktų aprašymas (žr. T, 6.52).

Kalbėjimas apie etiką, estetiką, Dievą, pasaulio prasmę (t. y. visa tai, kas rašoma mano aptariamoje L. Wittgensteino *Užrašų knygielių* dalyje) nėra kalbėjimas apie faktus. Tačiau lygiai taip pat ir kalbėjimas apie kalbos išraiškos galimybių ribas, logikos ribas, pasaulio egzistavimą, – taigi visas *Loginio filosofinio traktato* kalbėjimas – nėra kalbėjimas apie faktus. Savo knygos pabaigoje ir pats L. Wittgensteinas įvardija savo sakinius kaip beprasmius (T, 6.54). Visas *Loginio filosofinio traktato* (taip pat ir *Užrašų knygielių*) kalbėjimas turi būti suprantamas ne kaip siekiantis vaizduoti kokias nors dalykų padėtis, bet kaip per save parodantis tuos ribinius ir pamatinius pasaulį, kalbą bei žmogaus gyvenimą liečiančius dalykus, kurie niekaip negali būti vaizduojami kalboje kaip galimi pasaulio faktai. Taigi tai, kas kalbama *Loginiame filosofiniame traktate*, negali būti priešpriešinama tam, kas autoriaus buvo palikta *Užrašų knygelėse* kaip kažkas iš esmės skirtingo. Juo labiau kad apie visa tai, tiesa, labai trumpai, užsimenama ir *Loginiame filosofiniame traktate*. *Užrašų knygelės* gali puikiai pasitarnauti aiškinantis kai kurias dėl savo lakoniškumo sunkiai suprantamas *Loginio filosofinio traktato* vietas ir atlikti paties geriausio (nes rašyto paties autoriaus) teksto komentarovaidmenį (žinoma, būtina prisiminti, kad ne kiekviena *Užrašų knygelės* mintis gali būti traktuojama kaip galutinė autoriaus nuomonė aptariamam klausimui). Taigi dabar aš pabandyčiau aptarti tris labai mažai *Loginiame filosofiniame traktate* paliestas temas – etiką, estetiką ir Dievo sampratą – pasiremddama L. Wittgensteino *Užrašų knygelėmis*.

1. Etika

Traktate L. Wittgensteinas apie etiką užsimena nedaug. Etikai yra skirta tik keletas aforizmų (T, 6.42–6.43). Kai kurios L. Wittgensteino

mintys šia tema atrodo išties mįslingos ir sunkiai suprantamos. Tačiau, pasitelkus *Užrašų knygeles*, viskas pasidaro daug aiškiau. Viena visiškai aišku jau ir iš paties *Loginio filosofinio traktato*: etika, be abejoj, priklauso tiems dalykams, apie kuriuos negalima kalbėti (kalbėti nenusižengiant kalbos principams). L. Wittgensteinas sako: „Aišku, kad etika negali būti išreikšta“ (T, 6.421). Etikos teiginiai nėra teiginiai apie faktus ir nevaizduoja jokių dalykų padėčių. Tai L. Wittgensteinas daug plačiau aiškina savo *Paskaitoje apie etiką* [3, 100]. Jis analizuoja žodžių *geras*, *blogas*, *teisingas* vartojimą kasdieninėje kalboje ir etikos teiginiuose. Kasdieninėje kalboje mes šiuos žodžius galime vartoti, norėdami pasakyti kokią nors pasaulio fakto ypatybę (pavyzdžiui, daikto funkcinį tinkamumą), o vartodami juos etikos teiginiuose, mes nusakome jais absoliučias vertes, kurių nėra pasaulyje. Kaip sakė L. Wittgensteinas viename iš savo pokalbių su Vienos ratelio nariais, „visa, ką aš aprašinėju, yra pasaulyje. Išsamiam pasaulio aprašyme niekuomet nerasime etikos sakinių, net jei aš aprašinėčiau žmogžudį. Tai, kas etiška, nėra jokia dalykų padėtis“ [4, 93]. Taigi pasaulyje „nėra jokios vertės“ (T, 6.41). Etika kalba ne patį pasaulį (t. y. faktus), bet pasaulio ribas (beje, ribos sąvoka be galo svarbi, nagrinėjant L. Wittgensteino *Loginį filosofinį traktatą*: L. Wittgensteinas kalba apie kalbos, logikos, pasaulio ir net regėjimo lauko ribas).

Užrašų knygelės kuo aiškiausiai rodo, kad pamatinė L. Wittgensteino etikos sąvoka yra valia [Wolle]. Valia apibrėžiama kaip subjekto nuostata pasaulio atžvilgiu (NB, 4.11.16). L. Wittgensteinas griežtai skiria valią („reikšti valią“ – wollen – aš verčiu kaip „siekti“) nuo norėjimo (Wünschen). Apie tai jis nemažai samprotauja *Užrašų knygelėse*, 4.11.16.: „Norėjimas [Wünschen] nėra veikimas, bet siekimas [Wol-

len] yra veikimas“; „Noras eina pirma įvykio, valia jį lydi“; „Aišku: neįmanoma siekti, kartu neatliekant valios akto. Valios aktasyra ne veiksmo priežastis, bet pats veiksmas. Neįmanoma siekti neveikiant“. Noras projektuoja ateitį: norėdami mes trokštame pakeisti pasaulį, tačiau tai iš principo neįmanoma. „Aš negaliu palenkinti pasaulio įvykių savo valiai, aš esu visiškai bejėgis“ (NB, 11.6.16.). Tiek mano veiksmas, tiek numatomas įvykis yra faktai, o tarp faktų nėra būtino (loginio) ryšio, nebent tik psichologinis. Todėl tai, kad po mano veiksmo yra stebimas mano tikėtas rezultatas, tėra tik laimingas atsitiktinumas. Mano veiksmas (t. y. valios aktas) negali būti pokyčių pasaulyje *priežastis* (žr. T, 6.373–6.374).

Etinė L. Wittgensteino pozicija artima A. Schopenhauerio (kurį jaunystėje skaitė ir vertino L. Wittgensteinas): susilaikyti nuo pretenzijų pakeisti tai, kas iš principo negali priklausyti nuo manęs, t. y. nieko nenorėti. „Aš galiu tik tapti nepriklausomas nuo pasaulio – ir taip tam tikra prasme jį apvaldyti – atsakydamas bet koku būdu veikti įvykius“ (NB, 11.6.16.). Jei aš savo valia sieksiu keisti pasaulio įvykius sau palankia linkme, aš konfrontuosiu su pasauliu, taigi elgiuosi neetiškai. Etiškas elgesys – tai toks mano valios veikimas, kuris sutampa su natūralia pasaulio įvykių eiga (t. y., kai man nereikalingas joks kitas tikslas, išskyrus patį gyvenimą – žr. NB, 6.7.16). Kai aš nesieksiu priešintis pasauliui, kitaip sakant, esu juo patenkintas, mano pozicija pasaulio atžvilgiu yra etiška.

Nuo valios, kaip asmens nuostatos pasaulio atžvilgiu, ir priklauso, ar asmuo jausis laimingas, ar nelaimingas. Norėdamas paveikti įvykių eigą ir pajungti pasaulį savo valiai, jis savo valia bandys priešintis pasauliui, o tai neįmanoma, taigi pasmerkta žlugti. Aišku, kad asmuo, nusištatęs priešiška pasaulio atžvilgiu, bus nelaimin-

gas, nes norės neįmanomų dalykų, ir jam nuolat teks dėl to nusivilti. Nors pasaulis, kaip faktų visuma, duotas kiekvienam etiniam subjektui, yra tas pats, kiekvienam individualiam subjektui jis atrodo vis kitoks priklausomai nuo jo nuostatos pasaulio atžvilgiu. Laimingojo, t. y. patenkinto, pasaulis bus kitoks nei nelaimingojo. Ta pati faktų visuma gali būti matoma ir kaip gera, nuostabi ir kaip grėsminga, netobula (kažkas yra pasakęs, kad tą pačią stiklinę, iki pusės pripiltą vandens, vienas žmogus gali matyti kaip pusiau tuščią, o kitas – kaip pusiau pilną). L. Wittgensteinas sako „Laimingojo pasaulis yra *laimingas pasaulis*“ (NB, 29.7.16.). Tačiau pasaulio „laimingumas“ ar „nelaimingumas“ yra ne pasaulio faktai, o jo ribų pobūdis, kuris, tiesa, turi lemiamą įtaką visuminiam (tačiau jokiū būdu ne moksliniam, kuris apsiriboja vien faktais) pasaulio vaizdui. Todėl tai negali būti išreikšta kalba, o tik parodyta: „Jei gera arba bloga valia keičia pasaulį, ji gali paveikti tik pasaulio ribas, bet ne faktus, tai, kas negali būti per kalbą pavaizduota, o gali būti tik parodyta kalboje“ (NB, 5.7.16.).

Etinis atlygis (taip pat ir etinė baismė) slypi jau pačiame veiksmo (T, 6.422), t. y. valios akte. Jei valia veikia, nesipriešindama pasauliui, t. y. gyvenama santarvėje su juo, jaučiamasi laimingai, o tai ir yra etinis atlygis. Gyvenimą santarvėje su pasauliu, buvimą patenkintam L. Wittgensteinas ir supranta kaip laimingą gyvenimą (žr. NB, 8.7.16). Laimė L. Wittgensteinui yra tai, kam nereikalingas joks papildomas pateisinimas. Jis sako: „<...> laimingas gyvenimas paprasčiausiai yra geras, o nelaimingas – blogas. Ir jei *dabar* savęs klausiu: bet *kodėl* aš turiu gyventi būtent laimingai, tai jau savaime man atrodo kaip tautologiškas klausimo formulavimas; atrodo, kad laimingas gyvenimas pateisina pats save, kad jis yra vienintelis teisingas gyvenimas“ (NB, 30.7.16.). Todėl L. Wittgensteino su-

formuluotas etinis imperatyvas skamba tiesiog taip: „Gyvenk laimingai!“ (NB, 29.7.16.).

Svarstant L. Wittgensteino etikos koncepciją, neišvengiamai iškyla prieštaravimas dėl L. Wittgensteino etinio subjekto. *Loginiame filosofiniame traktate* L. Wittgensteinas kalba apie metafizinį subjektą, kaip pasaulio, taigi suvokimo ir pavaizdavimo kalboje, galimybių ribą, ir jį griežtai atriboja nuo individualaus ego, kuris yra pasaulio dalis ir gali būti aprašytas psichologijoje. *Užrašų knygelėse* L. Wittgensteinas atskiria metafizinį subjektą kaip formalų konstruktą nuo etinio subjekto: „Suvokiantis subjektas, ko gero, yra tuščias prietas. Tačiau valios subjektas egzistuoja“ (NB, 5.8.16.). Etinis subjektas yra individualus, bet vis dėlto jo negalima tapatinti su empiriniu, psichologijos tiriamu ego. Etinis subjektas nėra pasaulio dalis, o jo riba (panašiai, kaip ir formalus metafizinis subjektas): nuo jo valios pobūdžio priklauso pasaulio ribos. Taigi pripažindamas etinio subjekto individualumą ir kartu transcendentalumą, L. Wittgensteinas tarsi turėtų pripažinti arba pasaulių daugį, arba solipsizmą. Tačiau L. Wittgensteino pozicija neigia tiek viena, tiek kita. Pasaulis, kaip faktų visuma, yra bendras visiems individualiems etiniams subjektams, iš kurių kiekvienas prisiima skirtingą nuostatą to pasaulio atžvilgiu ir skirtingai mato jo ribas. Aš drįsčiau kelti hipotezę, kad L. Wittgensteinas, kalbėdamas apie etinį subjektą, turėjo galvoje kažką panašaus į tradiciškai suprantamą žmogaus sielą, kuri kartu yra ir individuali, ir transcendentali.

2. Estetika

Apie estetiką *Loginiame filosofiniame traktate* yra tik vienas sakinytis, beje, netgi skliausteliuose: „Etika ir estetika yra viena“ (T, 6.421.). Iš šios frazės apie estetiką ne ką tegalima pasakyti,

nebent tai, kad estetika, kaip ir etika, yra neišreiškiamą, joje nekalbama apie dalykų padėtis. Prie pamąstymų apie estetiką galima priskirti dar viena *Traktato* sakinį: „Pasaulio stebėjimas *sub specie aeternitatis* yra jo, kaip apribotos visuomenės, stebėjimas“ (T, 6.45). Tačiau šis sakinytis gali būti suprastas kaip kalbantis apie estetiką tik žvelgiant iš *Užrašų knygelių* perspektyvos.

Laimė ir amžinybė (arba antlaikiškumas, arba dabartiškumas, nes tai L. Wittgensteinui iš principo yra tas pats) yra tai, kas sieja etiką ir estetiką, L. Wittgensteinas sako: „<...> ko gero, kažko esama toje išvalgoje, kad grožis yra meno tikslas. O grožis yra kaip tik tai, kas daro laimingą“ (NB, 21.10.16.). Nuostata, daranti laimingą, tai nesuinteresuotumo nuostata, nenorėjimas ką nors keisti faktų tvarkoje. Estetinė pozicija, kaip ir etinė, yra nesuinteresuota, antlaikė (t. y. nieko nelaukianti ir neprojektuojanti, viską priimanti, kaip yra čia ir dabar) žiūra. L. Wittgensteinas teigia: „Meno kūrinys yra daiktas, matomas *sub specie aeternitatis* [iš amžinybės požiūrio taško]; o geras gyvenimas yra pasaulis, matomas *sub specie aeternitatis*. Tai yra meno ir etikos ryšys“ (NB, 7.10.16.). *Sub specie aeternitatis* gali būti stebimas bet kuris pasaulio faktas. L. Wittgensteinas pateikia pavyzdį apie krosnį kaip estetinės žiūros objektą. Daiktas, stebimas *sub specie aeternitatis*, tampa toks reikšmingas kaip visas pasaulis (nes, kaip sako L. Wittgensteinas, daikto fonu tampa visas pasaulis, arba visa jo (daikto) loginė erdvė). „Kaip daiktas tarp daiktų kiekvienas daiktas yra lygiai nereikšmingas, bet kaip pasaulis kiekvienas lygiai reikšmingas“ (NB, 8.10.16). Ši reikšmingumą daiktui gali suteikti tik jį stebinčio subjekto nuostata arba požiūris: „Juk galima suvokti gryną tuo pat metu stebimą vaizdinį tiek kaip niekuo neišsiskiriantį momentinį vaizdą visame laikishkame pasaulyje, tiek kaip tikrą pasaulį tarp še-

šėlių“ (NB, 7.10.16.). Estetinė žiūra leidžia patirti „mistinį“ išgyvenimą, aprašytą *Traktato* 6.44–6.45: stebuklą, kad pasaulis yra. „Meninis stebuklas yra tai, kad jis duoda pasaulį [arba: kad pasaulis egzistuoja]. Kad jis duoda tai, kas egzistuoja [arba: Kad egzistuoja tai, kas egzistuoja]“ (Das künstlerische Wunder ist, daß es die Welt gibt. Daß es das gibt, was es gibt). (NB, 20.10.16.).

3. Dievas

Loginiame filosofiniame traktate L. Wittgensteinas apie Dievą beveik nekalba: vienintelis tiesioginis teiginys yra: „Dievas neatsiskleidžia pasaulyje“ (T, 6.432). Dar poroje vietų L. Wittgensteinas nurodo Dievą kaip pasaulio kūrėją, kalbėdamas apie pasaulio logiškumą (T, 3.031 ir 5.123). Dar viena užuomina apie Dievą randama 6.372, kur L. Wittgensteinas kalba apie būtinumą pasaulyje, netiesiogiai leisdamas suprasti, kad Dievas yra tai, kas neliečiama, būtina ir nepriklauso nuo žmogaus valios, ir prilygina Dievą Likimui.

Užrašų knygelės šiuo požiūriu daug išsamesnės. Jose Dievas pristatomas pirmiausia kaip gyvenimo ir pasaulio prasmė (NB, 11.6.16., 8.7.16.), taip pat kaip likimas, arba pasaulis, nepriklausantis nuo mūsų valios. L. Wittgensteinas sako: „Aš negaliu pasaulio įvykių pajungti savo valiai, aš esu visiškai bejėgis“ (NB, 11.6.16.); „Pasaulis man yra *duotas*, t. y. mano valia prieina prie jo visiškai iš išorės kaip prie kažkuo gatavo. Dėl to mes jaučiame, kad esame priklausomi nuo svetimos valios. *Kaip ten bebūtų*, mes bet kuriuo atveju *esame* tam tikra prasme priklausomi, o tai, nuo ko esame priklausomi, mes galime pavadinti Dievu. Dievas šia prasme būtų tiesiog likimas, arba, o tai tas pats – nuo mūsų valios nepriklausantis pasaulis“ (NB, 8.7.16.).

Gana svarbus atrodo Dievo apibrėžimas, pateiktas *Užrašų knygeliių* 1.8.16.: „Tai, kaip viskas yra, yra Dievas. Dievas yra tai, kaip viskas yra“ („Wie sich alles verhält, ist Gott. Gott ist, wie sich alles verhält“). E. Zemach (5, 364 psl.) pateikia su šiuo aforizmu susijusią be galo intriguojančią paties L. Wittgensteino aforizmų seką: „Bendroji sakinio forma yra sakinio esmė“ (T, 5.471); „Parodyti sakinio esmę – tai parodyti visų aprašymų esmę, taigi pasaulio esmę“ (T, 5.4711); „Bendroji sakinio forma yra tokia: yra štai taip ir taip“ (es verhält sich so und so) (T, 4.5); „Tai, kaip viskas yra [wie sich alles verhält, yra Dievas. Dievas yra tai, kaip viskas yra“ (NB, 1.8.16.). Tuo E. Zemach nori pademonstruoti, kad L. Wittgensteinui Dievas kažkaip susijęs su bendrąja sakinio forma.

Bendroji sakinio forma, L. Wittgensteino nuomone, yra forma, kurią be jokių išlygų tenkina bet kuris gramatiškai taisyklingas ir logiškai neprieštaringas (ir ne tautologiškas) sakiny: neatsižvelgiant į jokią tuo sakiniu perteikiamą turinį, galima sakyti, kad bet kuris sakiny yra tam tikros dalykų padėties *buvimo teigimas*. Bendroji sakinio forma, L. Wittgensteino teigimu, yra kintamasis, taigi ja pačia savaime nenurodomas joks pasaulio faktas. Galima sakyti, kad tai, kas nurodoma bendrąja sakinio forma, yra formali (bet ne imanentiška) bet kurio fakto (kuris gali būti atvaizduotas sakiniu) savybė: tai, kad faktas yra. Kitaip tariant, bendroji sakinio forma išreiškia fakto faktiškumą, o fakto faktiškumas, t. y. jo pasirodymas kaip esančio, yra kažkas, kas slypi už kiekvieno fakto ir rodosi per jį, tačiau nėra jokia fiksuojama to fakto dalis ar ypatybė. Todėl bendroji sakinio forma niekaip negali būti pavaizduota sakiniu (nes pati ir lemia tai, kad sakiniai gali vaizduoti tik dalykų padėtis, faktus), tačiau formaliai slypi kiekviename sakinyje. (Tačiau ji, kaip kintamasis, gali

būti užrašyta formule. L. Wittgensteinas ją užrašo kaip $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$ (T, 6). Taigi bendroji sakinio forma, nors ir neišsakoma kalba, reiškiasi per pačią kalbą, o fakto faktiškumas (tai, kad faktas yra), nors ir nėra pasaulio faktas, reiškiasi per visus faktus. Matome, kad bendroji sakinio forma (o kartu ir visa logika, kuri taip pat yra formali, bet ne imanentiška pasaulio ypatybė) nurodo tai, kas, L. Wittgensteino požiūriu, yra mistiška – tai, kas neišreiškiami, kas nėra pasaulio dalis, bet jo (to, kas reiškiami) riba (sąlyga), tai, kas rodo save.

Atsižvelgiant į tai, ką L. Wittgensteinas sako savo *Užrašų knygelėse*, galima daryti išvadą, kad ta svetima valia, nuo kurios mes jaučiamės priklausomi, tai, kad pasaulis yra mums duotas, t. y., kad faktai yra faktiški, o tai reiškia – tai, kas yra Dievas, – sutampa su tuo, ką nurodo bendroji sakinio forma. O kadangi Dievas yra pasaulio prasmė (prasmė, visuomet pasilieianti anapus pasaulio ir išreiškimo kalba galimybių), tai galima teigti, kad pasaulio prasmė yra pats pasaulio buvimas.

Etika yra glaudžiai susijusi su pasaulio (ir gyvenimo, nes pasaulis = gyvenimas) prasme ir Dievo valios vykdymu (žr. NB, 11.6.16.). Etinė laikysena reiškia būti laimingam (NB, 30.7.16., 8.7.16.) = būti patenkintam pasauliu tokiu, koks jis yra (NB, 6.7.16.) = būti santarvėje su pasauliu (NA, 8.7.16.) = vykdyti Dievo valią (NB, 8.7.16.). Kai mano valia sutampa su Dievo valia, t. y., kai aš nebandau bergždžiai priešintis egzistuojančiam pasauliui, aš tampa nepriklausomas nuo pasaulio ir Dievo valios (nes mano paties valia tampa Dievo valia) ir pats tarsi susitapatinu su Dievu, tampa „antrąja dievybe“. L. Wittgensteinas sako: „Egzistuoja dvi dievybės – pasaulis ir mano nepriklausomas aš“ (NB, 8.7.16.).

L. Wittgensteino *Užrašų knygeliių* atradimas, tiesa, nebepajėgė pakeisti per 40 metų įsigalėjusiu

sios pozityvistinės *Loginio filosofinio traktato* interpretavimo tradicijos, tačiau vis dėlto atvėrė naujas šio L. Wittgenšteino veikalo interpretavimo galimybes, žvelgiant į *Loginį filosofinį traktatą* kaip į vientisą visumą ir neatmetant nė vienos jo dalies kaip mažiau svarbios. Visa, apie ką kalbama *Loginiame filosofiniame traktate* (tiek tai, kas išsamiai analizuojama, tiek tai, apie ką vos užsimenama), į vientisą visumą sieja mintis, užrašyta pirmuoju *Traktato* sakiniu: „Pasaulis yra visa, kas yra“, t. y. tai, kad pasaulis yra. O tai, kad pasaulis yra, yra „mistiška“, to neįmanoma niekaip pavaizduoti ar aprašyti, tačiau tai rodo save. Visa, apie ką yra kalbama *Traktate*, vienaip ar kitaip susiję su tuo „mistiniu“ patyrimu, kad pasaulis yra. Kalba savo forma teigia visa ko buvimą. Logika yra tai, kas formaliai apibrėžia pasaulį (visa, kas yra); logikos ribos yra pasaulio ribos, o logika, kaip tautologiška sistema, gali būti suvesta į vieną vienintelę tautologiją, kad yra tai, kas yra ($a = a$). Metafizinis subjektas – tai formalus konstruktas, aspektas,

kurio atžvilgiu galima filosofiškai aptarti pasaulio egzistavimą ir kalbos reprezentacines galimybes. Etika yra kalbėjimas apie absoliučias vertybes, kylančias iš to, kad pasaulis yra, ir žmogaus laikyseną egzistuojančio pasaulio atžvilgiu. Estetika – kalbėjimas apie žiūrą, kuri pagauna daiktą kaip egzistuojantį, mato, kad pasaulis yra. Religija – būdas mąstyti apie Dievą kaip pasaulio prasmę, t. y. apie tą stebuklą, kad pasaulis yra. Taigi metafizika, etika, estetika, religija – tai bandymai kalbėti apie tą patį, kas rodosi per kalbą, per logiką ir per pasaulį ir kartu visa tai apibrėžia – apie tai, kad pasaulis yra. Todėl *Traktatas*, kuriame bandoma apibrėžti pasaulio, logikos ir kalbos ribas, yra dar vienas to paties dalyko aptarimo variantas. Visi šie kalbėjimo būdai yra „mistiški“: jie kalba ne apie tai, kas yra pasaulyje, bet apie pasaulio ribas; ne apie tai, koks yra pasaulis, bet apie tai, kad jis yra. Iš *Užrašų knygelių* matyti, kad L. Wittgensteinas buvo pakankamai giliai apmąstęs visus šiuos kalbėjimo būdus.

NUORODOS

T – Wittgenstein L. *Tractatus logico-philosophicus* // Wittgenšteinas L. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1995.

NB – Wittgenstein L. *Notebooks 1914–1916*. New York: Harper & Brother, 1961.

1. Фон Вриг Г. Х. Людвиг Витгенштейн // *Людвиг Витгенштейн: человек и мыслитель*. Москва: Издательская группа „Прогресс“, „Культура“, 1993.

2. Суровцев В. Ранний Витгенштейн: подготовительные материалы и источники „Логико-

философского трактата“ // Витгенштейн Л. *Дневники 1914–1916*. Томск: „Водолей“, 1998.

3. Витгенштейн Л. Лекция об этике // *Даугава*, 19896 № 2,

4. Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis. Gespräche // Wittgenstein L. *Werkausgabe* [in 8 Bänden]. Bd. 3. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989.

5. Zermach E. Wittgenstein's Philosophy of the Mystical // *Essays on Wittgenstein's Tractatus*. London: Routledge & Kegan Paul, 1966.

L. WITTGENSTEIN ON ETHICS, AESTHETICS AND GOD: FROM EARLY NOTEBOOKS

Jurgita Noreikienė

Summary

The finding of Wittgenstein's *Notebooks 1914–1916* stimulated critical revision of traditionally established

positivistic interpretation of *Tractatus logico-philosophicus*, and opened new possibilities for interpre-

ting of this work. With regard to Notebooks it is possible to understand passages of *Tractatus logico-philosophicus* which seem to be obscure and incomprehensible because of their laconic style. Especially

it concerns Wittgenstein's ethics, aesthetics and concept of God. Notebooks permit much more exhaustive explanation of these topics and deeper understanding of *Tractatus logico-philosophicus*.

Įteikta 1999 10 14